

ZAPPE LÁSZLÓ

Fél évszázad portrékban

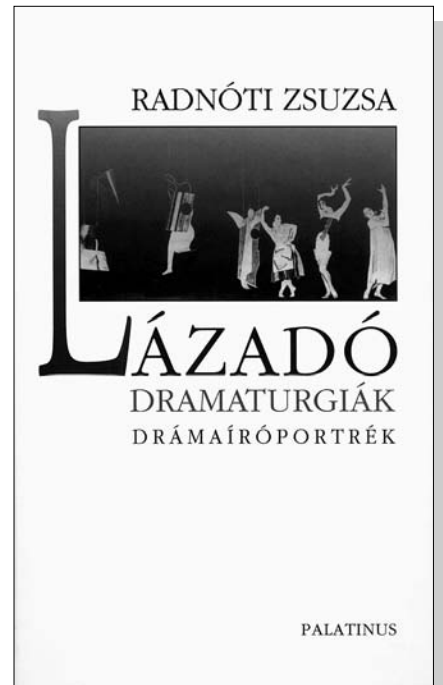
■ RADNÓTI ZSUZSA: LÁZADÓ DRAMATURGIÁK ■

Radnóti Zsuzsa bizonyára bármelyik könyvére fölírhatná mottóul: *dramaturg vagyok – mit érdekelne engem a dramaturgia maga. Igaza is lenne, meg nem is. Írásai nem szakdramaturgiai tanulmányok. A dramaturgiai szaktudást mint természetesen kéznél lévő segédeszközt hasznosítja. Másfelől mélyebb, lényegibb értelemben nagyon is dramaturgi írásként az övéi. Egy, a magyar dráma ügyéért töretlen kitartással dolgozó emberéi, aki éppen ezért sajátos szemszögből vizsgálja tárgyát, jelen esetben tizenegy kortárs magyar drámaíró munkásságát. Mondhatnám persze azt is, hogy az utóbbi fél évszázad magyar drámairodalmát. Radnóti Zsuzsa új kötete, a Lázadó dramaturgiák ugyanis majdnem monográfiával ér fel. Bevezető tanulmánya határozott képet vázol föl az utóbbi száz esztendő színházi újítási törekvéseiről, és kiváltképp arról a korszakról, amelyben az elemzett életművek megszülettek (1957-től lényegében napjainkig), olyan képet, amelyhez nem elegendő a tárgy alapos ismerete, rengeteg darab elolvasása, a részvétel a kor napi színházi életében. Kell hozzá józan távolságtartás, kritikai érzék, de leginkább a szellemi integritás megőrzése a tudományos divatokkal szemben is.*

Radnóti Zsuzsa, miközben nyitott – vagy inkább mohón kíváncsi, lázasan érdeklődő – minden színházi újítás iránt, távol tartja magát a szellemtudományokban mindinkább elburjánzó elemzői hablatytól, attól a paradigmaváltásnak becézett szövegeléstől, amely mindent relativizál, hiszen ha egy új művészeti jelenséghez új elemzői nyelvet találunk ki, akkor éppen az elemzés lényege, a korábbi ismereteinkre való visszavezetés vész el. Radnóti Zsuzsa a legújabb, legabszurdabb drámákat is emberi produktumoknak, illetve emberi történeteknek nézi, és aszerint bánik velük. Emberi, társadalmi, sőt politikai tartalmakat keres és talál a színművekben Mészöly Miklós korai abszurdkísérleteitől Kárpáti Péter legújabb mese- és mitológiafeldolgozásaiig.

Ez a módszer, illetve szemlélet különösen alkalmas a Kádár-kor drámairodalmának plasztikus bemutatására. A kor szellemét, jellegzetes morális problémáit, meghasonlásait, drámaért és színpadért kiáltó konfliktusait pontosan érzékeli a darabokban és azokban a viszonyokban, amelyek között a darabok születtek. Különösen érzékenyen ábrázolja a legkülönbözőbb szerzők és darabok esetében azt a paradox helyzetet, amelyet a kemény, majd fokozatosan felpuhuló diktatúra jelentett a drámairodalom számára. A szellem elnyomása, miközben nehezítette az alkotást, bőséggel szolgáltatva az alkotáshoz szükséges életanyagot. A kor igényes drámaírói Mészölytől Spiróig, Eörsitől Csúrkáig, Sarkadi-tól Örkényig, Nádastól Kornisig küszködtek a cenzurális problémákkal, másfelől ösztönzést merítettek a megírásra váró mondanókból, sőt, néhányuk a mind erőteljesebben megnyilvánuló közönségigényből is. Megtört és sikeresen kiteljesedőnek tetsző pályákról egyaránt tudósít a kötet.

Radnóti Zsuzsa sokkal jobban ismeri tárgyát annál, hogysem felelőtlenül általánosította, az egyes életműveket és életpályákat nyomon követve azonban kiviláglik a tanulmányokból ennek az aranykornak is nevezett időszaknak a mélységes ellentmondásossága. A lázadó dramaturgiák, a gyökeresen újszerű színházi szemléletek, szellemiségek sorsa esetlegesnek bizonyult. Persze szerepet játszhattak egyes pályák alakulásában egyéni, alkati sajátosságok. Hogy Mészöly és Nadas, később Márton László föladta, hogy Sarkadi korán meghalt, hogy Csúrka politikusnak állt, hogy Weöres a legutóbbi időkig színházilag szinte megfejthetetlen rejtélynek bizonyult, hogy Eörsi és Kornis csak alkalmilag kerül színpadra, miközben Spiró és Kárpáti makacs kitartással dolgozik, Örkény pedig sikerei csúcán átköltözött a klasszikusok birodalmába. Az egyes pályaképekből azonban az is kiviláglik, hogy miközben ebben az időszakban, a hatvanas–hetvenes–nyolcvanas években lezajlott egy színházi forradalom, amely elvben kedvezett a kortárs drámairodalomnak, és összecsengett a kor drámairodalmához is politikai hátszelet, a rejtetten kimondás bátorságának felhajtóerejét is szállító allegorikus-parabolisztikus színházi beszédmóddal, ez a forradalom nem hatotta át igazán vagy eléggé mélyen a magyar színházi életet. Nem jutott el például odáig, hogy az írók is magukban foglaló igazi alkotói közösségek folyamatosan működjenek. A magyar színházi világ lényegében mindvégig éretlennek bizonyult a legmélyebb, leglényegibb lázadások – például a Nadasé vagy a Weöresé – befogadásához. S ebbe a színházi világba beleértendő a közönség is. A cenzúra és a közönség elutasítása nemritkán járt párban. Bizonyos kellemetlen igazságokat a közönség éppoly kevésbé kívánt hallani, mint a kulturális politika irányítói, illetve mint

amennyire kevésbé óhajtottak miattuk komolyabb kockázatot vállalni a színházi vezetők. A kor sajátos kompromisszumhálozata a kompromisszumokat leleplező drámairodalmat is rendesen behálózta.

A kötet írásainak egy része azonban – a szerző választotta módszer, a portré, a pályakép műfaja következtében – szükségképpen túlmutat e korszakon, átnyúlik a rendszerváltás nagyon fontos történelmi korszakhatárán. Néhány életmű – ha nem is sok, a tizenegyből szigorúan és formálisan véve négy – átlép ezen a választóvonalon. Ha pedig a lényegre tekintjük, akkor csak Spiró és Kárpáti drámaírói munkássága ágyazódik bele igazán az utóbbi másfél évtizedbe, Kornisnak a Kádár házaspárt megidéző ikerdarabja és Eörsi Lukács-dramája inkább a múlthoz tartozik, noha nem íródhatott meg, illetve nem kerülhetett színre korábban. A könyvből mégis kiteszik, hogy erről az újabb időszakról Radnóti Zsuzsának sincs – nyilvánvalóan nem is lehet még – olyan kimerült, átgondolt képe, mint a korábbiról. Nem is nyújt igazán elégséges alkalmat a tárgyalt anyag ahhoz, hogy az új politikai-történelmi korszak művészi-esztétikai problémáinak a végére járjon a szerző. Ez nyilván egy újabb könyv, netán egy újabb portrécsokor tárgya lehetne. Radnóti Zsuzsa bevezetőjében arra is utal, hogy más esetleg másik tizenegy író választhatna. Ezt nem hiszem. A legfontosabbak benne vannak a kötetben, és nincsenek benne jelentéktelenek. Az azonban bizonyosnak tetszik, hogy az újabb idők lázadó dramaturgiáit újabb írók műveinek elemzésével lehet majd plasztikusan ábrázolni.

Palatinus, 2003